

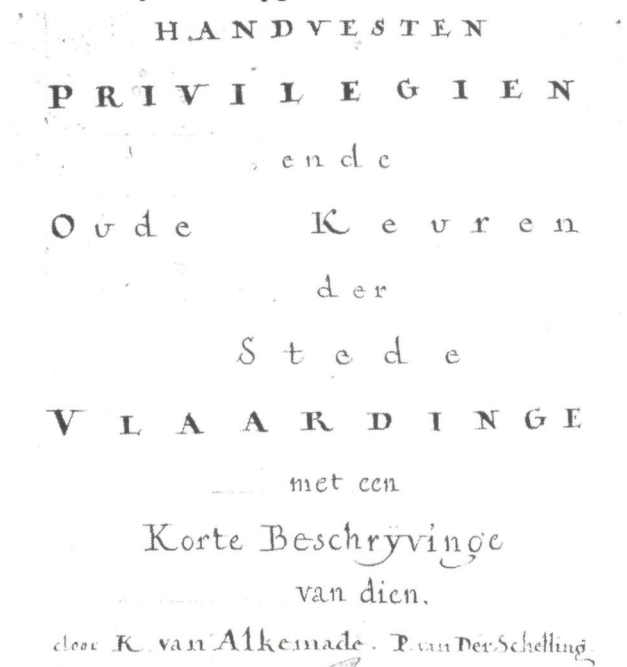
DE MIDDELEEUEWSE STADSRECHTEN VAN VLAARDINGEN - HET OUDSTE VAN 1273, DE LATERE VERLENINGEN EN HUN OOR- SPRONG. I

Paul J. Westerdijk

1 Inleiding

AANLEIDING

Aanleiding tot het schrijven over de middeleeuwse Vlaardingse stadsrechten is het gegeven, dat die in samenhang nog **niet gepubliceerd** zijn. Een hiaat dus in de Vlaardingse geschiedschrijving en hiaten zijn er om opgevuld te worden.

Wat dat betreft is er nog heel wat werk aan de winkel, vooral waar het de middeleeuwse geschiedschrijving betreft. Wel beschikken we inhoudelijk over de stadsrechtprivileges via de bekende "Handvesten... aan de stede Vlaardingen" 1) van M. van Nievelt (1772).

Daarnaast is de aandacht in de stadsgeschiedschrijving van Vlaardingen eraan besteed, betrekkelijk **summier en fragmentarisch**, met uitzondering van M. van Nievelt, hiervoor genoemd, in: Naspeuring en Aanwijzing... der stede Vlaardingen, hfst. 2. Hij behandelt een en ander uitvoeriger, waarbij slechts ontbreken de rechten van 1413 en 1446 en 1448.

P.G.Q. Sprenger van Eijk (1832) bijvoorbeeld behandelt de stadsrechten van 1273, die van 1327 niet, die van 1346 weer wel, die van 1407 uitvoeriger vanwege de uitbreiding van het rechtsgebied en 1413 en 1446 en 1448 weer niet 2). Recenter bij C. Postma (1958) wel 1273 (in Nederlandse vertaling) en 1327, maar 1346 niet, 1407 weer wel en verder niets 3).

Ter nadere informatie geven we een redelijk volledige opsomming van schrijvers die de stadsrechten op de een of andere manier vermeldten 4).

Tijdbegrenzing middeleeuwen

Het **ontstaan der steden** en de formele bevestiging daarvan door **stadsrechtverleningen** is **één der belangrijkste verschijnselen** die zich op het gebied der rechterlijke organisatie **in de loop der middeleeuwen** hebben voorgedaan. De komst van de Bourgondiërs als landsheren en via huwelijk de aan hen verwante Habsburgers luidde een nieuwe ontwikkeling in. Er scheen **een nieuwe tijd aan-gebroken** waarin de vorstelijke macht groter werd, de centralisatie op allerlei terreinen in het verlengde daarvan werd bevorderd. Hierin paste een te zelfstandige positie van de steden minder goed.

Het is de verdienste geweest van Maximiliaans regentschap (1482-1494) dat een en ander gerealiseerd kon worden. Hij behoeft de Bourgondische plannen dienaangaande voor vernietiging en behield de Nederlanden voor zijn zoon Filips en het Habsburgse huis, door de Franse annexatieplannen te dwarsbomen. Maximiliaan herstelde het

vorstelijk centralisme tegenover het egoïstische particularisme van de gewesten. Deze beperkten in 1477 (Groot-Privileges die Maria van Bourgondië moest toestaan), in 1482/1483 (de vrede van Atrecht met Frankrijk en moeilijkheden met Luik, Utrecht en Gelre) en op 12 mei 1488 (overeenkomst te Gent) de vorstelijke macht door een soort parlementarisme, dat vooral de particuliere privileges van de afzonderlijke steden en gewesten moest behoeden.

Filips kon het zich bij zijn inhuldiging in december 1494 in Holland veroorloven het privilege van 1477 te verbreken 5).

De landsheerlijke macht vergrootte zich, de rol van de Staten binnen de gewesten werd belangrijker en de stedelijke autonomie kwam onder druk te staan van de landsheerlijke bestuursorganen in die gewesten.

De kleine gunsten, bijvoorbeeld het verkopen van los- en lijfrenten, die door de landsheer werden toegestaan, kwamen voort uit diens dwingende behoefte aan gelden en inkomsten. De stedelijke autonomie gaat verdwijnen ten koste van de toenemende invloed van de Gewestelijke Staten en de Staten Generaal. Zo zien we voor Vlaardingen dat het stadsbestuur onder andere in 1507 en 1515 lijf- en losrenten verkoopt als resultaat van een blijkbaar al vroeger verleende gunst van de landsheer of diens vertegenwoordig(st)er. In 1507 laat de motivatie zien dat de stad Vlaardingen de grafelijke bede een half jaar vóór de vervaldatum betaald diende te hebben en in 1515 als tegenprestatie in de buitengewone schattingen voor Karels (II, graaf van Holland, of V keizer) vele oorlogen 6).

Deze kleine gunsten zijn dus te beschouwen als de stuiptrekkingen van het particularisme en de autonomie der steden. In 1531 en andermaal in 1540 beval Karel het op schrift brengen van alle privileges plus het oude gewoonterecht, alsmede de herkomst daarvan. Een en ander zou dan ter goed- of afkeuring aan de landsheer worden voorgelegd.

Stadsrechten-terminologie

Wat zijn stadsrechten, wat houden stadsrechtver-

leningen in? Het is nodig dat we hieromtrent enig inzicht krijgen teneinde de zaak waar het hier om gaat duidelijk in het vizier te krijgen. We willen eerst de terminologie onder de loupe nemen, de **diversiteit** waarmee stadsrechten worden gepresenteerd 7).

Handvest: ondertekende akte of oorkonde, vooral een door de landsheer uitgevaardigde akte, waarbij een recht wordt vastgesteld of bepaalde voorwaarden en rechten toegekend.

Privilegie: keur, een toegekend bijzonder recht; voorrecht; de daarvan opgemaakte akte. Ook wel "vrijheid" genoemd.

Octroy: machtiging tot een handeling gegeven door een bevoegde macht.

Recht: rechtregel(s), rechtsmacht/-bevoegdheid, aanspraak op iets.

Keur: a) wet of handvest door de landsheer aan een bepaalde plaats of streek gegeven; b) verordening door een stad vastgesteld; besluit van het stadsbestuur, waarbij iets ge- of verboden wordt.

De begrippen vertonen tot en met: keur a) een overeenkomende betekenis en worden in het eerste gedeelte van de meermalen genoemde Handvesten opgevoerd. In het tweede gedeelte komen onder andere keuren = betekenis b) aan de orde.

Bij het gebruik van het begrip **stadsrecht** zullen we de raadgeving van Camps 8) in het achterhoofd houden en de term, die nu eenmaal algemeen gebruikelijk is geworden, met omzichtigheid gebruiken. Zowel **stad** als **recht** kunnen verschillende betekenissen hebben en het eerste begrip is de hele middeleeuwen door niet scherp omlijnd geweest. Het is daarom verstandiger aan **stedelijke rechten** te denken, daarmee aangevend dat men het recht met betrekking tot een bepaalde stad op het oog heeft.

Een **stadsrecht** bevat een aantal rechten van wisselende samenstelling en omvang, met bepalingen ten aanzien van bestuur en rechtspraak, met economische en fiscale rechten en verplichtingen, met wetgevende bevoegdheden, met rechten ten aanzien van de persoonlijke status van de inwoners en zo meer 9).

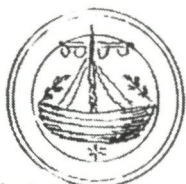
Stadsrechten, dat wil zeggen een eigen stedelijk recht en stedelijke bestuursvorm = losgemaakt uit

de plattelandse rechtelijke organisatie, doen in juridische zin een stad ontstaan. Binnen de stad geldt in de eerste plaats stadsrecht, en slechts in gevallen waarvoor geen stedelijke regeling bestond, het landrecht. **Stadsrecht breekt** (= gaat uit boven) **landrecht**. De stad ontwikkelde zich als rechtspersoon met overheidsgezag. De stad wordt rechtsbevoegd, kan eigen bezittingen hebben. Ze wordt handelingsbekwaam, aangezien in haar naam en

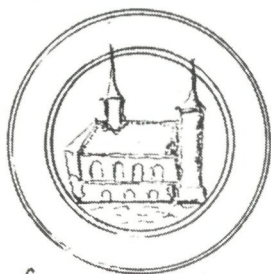
voor eigen rekening bestuurders rechten verwerven en verplichtingen aangaan. Ze krijgt van haar vorst of heer (lands-/stadsheer) dus overheidsgezag, eigen rechtsmacht, bestuurs/uitvoerende en wetgevende bevoegdheid, zegel enz. In deze vorm is de stad meer dan een geprivilegieerde rechtsgemeenschap. Ze bezit niet alleen vrijheid maar is zelf tot overheid geworden, waarbij haar eigen organen rechten uitoefenen die elders de heren bezitten.

Stads wapen

Niet weinig duidt tot de oudheid en eenzaamheid der stad, dat het van alle oude onthoegelijke tijden gesch en gevoert heeft den rooden Hollandsen Leeuw, ten klaren bewijze dat het gewoest is een oude berittinge der eerste Graven, zijnde onzekker wanneer de Stad dit wapenschild heeft aangenomen; De Stad in Schoep-en haringen niet toekomende, is tot Stads zegel gebruikt een visscheepje, als hier nevens afgebeeld, hangende aan een veld bij de Burgmeesteren, en roode middel met der Stede zegel bekeuzicht Inden jaere 1509.

Stads zegel 1509.
ms. Luc II f. 245

Schepenen zegel
1534
ms. Luc II f. 114.

Schepenenzegel

Omstrent dezelfde tijd hebben de Schepenen voor hun eigen zegel gebruikt het nevens getekende zegel, verstantende een kerk en toren,

by den wapen vande Roode Leeuw op een goet veld, dat de Stad nog voert, is een klare bewijze, dat de stad niet alleen in oudheid alle Holl: Steden te bouwen gaste en bijgevolg datze in de plaats van het oude Marquisat der eerste Graven vant oude Holl: huyjs, met de naam van Marquisen van Vlaenderen

Suggereert de term stadsrecht een weloverwogen en doordacht geheel van recht, in werkelijkheid zijn **stadsrechten vaak gelegenheidsstukken**, producten van de omstandigheden. Dit komt voor wat Vlaardingen betreft aantoonbaar duidelijk naar voren, met name in 1407. In direct verband hiermee staat de **wijze van totstandkoming** en daarbij valt op, dat het het historische kader is dat het belang van de stadsrechten bepaalt. Waarschijnlijk zijn de oudste rechten van stadsgemeenschappen in de praktijk gegroeid en werden ze door de heer oogluikend geduld of hoogstens mondeling erkend. Geschreven recht ontvingen steden van hun stadsheer - meestal hij die beschikt over de hoge jurisdictie (= competentie in criminele zaken) over mensen in zijn territorium - hun landsheer of zelfs van de keizer. Handvesten waren dus niet ongebruikelijk geïnspireerd op het heersende gewonterecht of op reeds bestaande vrijheden - vgl. Vlaardingen 1273 - van de stad of haar burenen en ze werden niet zelden op eigen verzoek en formuleringen, in overleg opgesteld 10).

Stadsrechtverlening kon: a) **voorwaardenscheppend** zijn voor een stedelijke functie waarbij er dan sprake was van doelgericht grafelijk beleid. Het lijkt er daarbij op dat de Hollandse graven door de (dertiende-eeuwse Hollandse) stadsrechtverleningen flink hebben gewerkt aan de op- en uitbouw van hun landsheerlijk gezag.

Een andere zienswijze: b) stadsrechtverlening is de **bevestiging van het stedelijk karakter** en de stedelijke functie en past meer bij een autonome of spontane ontwikkeling.

Een derde opvatting: c) interpreteert een initiatief van de landsheer en de betreffende steden; stadsrechtverlening is een **kwestie van onderhandeling**, het resultaat een soort contract 11). Hierbij zijn datum/tijdstip van stadsrechtverlening niet maatgevend voor de bepaling of een nederzetting stad was = een stedelijke samenleving had. Veel nederzettingen hebben stadsrechten gekregen zonder daarmee een stedelijk karakter tot stand te brengen: bijvoorbeeld 's-Gravenzande (1246) en Geervliet (1381).

Stadsrechtverlening is vaak een momentopname in het proces van stadsvorming. Ook is de aanwezigheid van dag-, week- of jaarmarkten niet

altijd bepalend voor het stedelijk karakter, noch tolprivileges. Hetzelfde geldt voor de omwalling of ommuring. De ruimtelijke gedaante van de stad is dus niet het meest belangrijke aspect. Nederzettingen danken aan hun functioneren als bestuurlijk en economisch centrum hun stedelijk karakter. De functies van de stad in de samenleving stelden de stedelingen in staat zich te verenigen (communes) en van vorsten een bijzondere juridische status te verkrijgen. De stedelijke voorrechten - kortweg stadsrechten - waren dan ook zowel gevolg van als stimulans voor een stedelijke ontwikkeling 10).

Een aanwijzing dat de rol van de stads-/landsheer als initiatiefnemer van doorslaggevende betekenis is geweest bij de totstandkoming van stadsrechtverlening, kan afgelezen worden aan het gebruik van de zogenaamde subjectieve stijl. Deze doet de heer, bijvoorbeeld de graaf, spreken van "wij.... mijn..... onse" enzovoort. Over het algemeen kunnen we wel stellen dat de rol van de stads-/landsheer bij stadsrechtverlening overbenadrukt is. Kruisheer laat niet na de rol van de inwoners bij dit proces in de schijnwerper te brengen 12).

Bij stadsrecht en -verleningen past een **stad**.

Dit begrip heeft een ruime, naar periode, streek, auteur enzovoort, verschillende inhoud. Een bevredigende omschrijving luidt: een stad is een nederzetting met centrale functies, waaraan zij haar afwisselend sociaal-economische structuur, haar relatief dichte bevolking en geconcentreerde bebouwing en een tegenover de omgeving afstekend uiterlijk en mentaliteit heeft te danken 13).

Het aantoonbaar maken van genoemde kwalificaties gaat vaak moeizaam en gebrekkig en is niet zelden onmogelijk. Voor wat Vlaardingen betreft zijn de bovengenoemde kwalificaties in de middeleeuwen nauwelijks of niet op papier te brengen. Het ontbreken van essentiële archivalia, waaraan vooral de grote stadsbrand van 1574 schuldig is, veroorzaakt dit. We moeten ons derhalve vaak concentreren op gegevens uit de tweede hand 14).

Welke van "onsen oepenen Briue" (= handvest of akte met uithangend zegel vanwege de stads-/landsheer) mogen we als stadsrechtverlening aan Vlaardingen kenmerken?

Zodra de samenwonende gemeente draagster wordt van overheidsrecht, is de stad in juridische zin geboren. Eigen bestuur, rechtspraak en wetgeving zijn haar formele kenmerken. Omdat deze voorrechten lang niet altijd in één keer werden toegekend, is vaststelling wanneer een bepaalde stad als zodanig ontstaan is niet eenvoudig.

Stadsrecht is geen absoluut gegeven, het kan in meerdere of mindere mate bezeten worden. Het hoger gezag werd voorts niet ontkend maar meestal naast het stedelijk gezag erkend en niet zelden bevestigd door een eed van trouw.

Mede in dit licht **beschouwen we** de volgende handvesten, privileges of keuren (a. betekenis) **als stadsrechtverleningen/-uitbreidingen aan Vlaardingen**: 1273 mei 14 - 1327 januari 6 - 1346 mei 28 - 1407 augustus 23 - 1413 november 30 - 1446 maart 21 en 1448 april 17.

We willen hierbij nog enkele stukken noemen al of niet in direct verband staand tot één der genoemde handvesten, privileges of keuren, vergezeld van een korte toelichting.

1358 maart 18 - wegens bijzondere omstandigheden Albrecht ruwaard voor zijn zieke (krankzinnige) broer, graaf Willem V, bevestigt de drie ervóór gedateerde privileges, dat wil zeggen zal die eerbiedigen tezamen met die van elf andere steden; zie verbond van twaalf steden in 1351 september 22.

Verder: 1437 november 16 - baljuw (Willem van Naaldwijk) van Vlaardingen mag gevangenen (dus ook Vlaardingse poorters/burgers) gevangen zetten op zijn huis te Naaldwijk, daar er in zijn rechtsgebied op dat moment geen gevangenis is.

Tenslotte 1463 februari 21 en 1464 april 30 - het betreft hier geen stadsrechtverlening of -aanvulling, maar een proces dat naar aanleiding van het privilege van 1407 werd gevoerd. Het heeft consequenties voor de herfst- en lentebeden van het voormalige ambacht (van) Woude (in Vlaardinger-Ambacht), waarbij we zien dat over een rechtsgebieduitbreiding van de stad Vlaardingen **wel** bede verschuldigd is/blijft aan de graaf 15).

2. DE OUDSTE OVERGELEVERDE STADSRECHTEN VAN 1273

Vlaardingen zal al een **vroeger stadsrecht** gehad hebben getuige de inhoud van het charter (= officieel stuk, oorkonde als schriftelijk bewijs van een rechtsfeit en rechtshandeling) van 1273.

Floris volgde namelijk de schreden die zijn voorouders hadden gezet en hij richt zich tot zijn getrouwe burgers van Vlaardingen. We kunnen daarbij wellicht denken aan Floris' vader, graaf (en Rooms-koning = beoogd keizer) Willem II (1227-1256). Dat ligt tamelijk voor de hand gezien de vele stadsrechtverleningen door deze aan steden, voor 't eerst of als vernieuwing: Haarlem 1245, Delft 1246, 's-Gravenzande 1246, Zierikzee 1248, Dordrecht 1252, Middelburg 1254 en Alkmaar 1254. A. Bijl Mz. verwijst er bijvoorbeeld naar als hij een mededeling van J.F. Niermeijer aan M.C. Sigal aanhaalt 16), maar het bewijs is voornog niet geleverd. Zie voor een reconstructiepoging hfst. 4 paragr. 1.

Met deze (1273) stadsrechtverlening kwam er een meer dan formele scheiding tussen de handelsnederzetting en het omringende platteland. Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht gaan eigen, zij het niet geheel gescheiden wege.

Zou er een **aanleiding** geweest zijn voor graaf Floris V om **in 1273 stadsrechten te verlenen** c.q. te bevestigen/uit te breiden?

Daar is wel wat voor te zeggen menen we, en we dienen dan met name acht te slaan op zijn relatie met zijn tante Aleid, zuster van zijn vader Willem II.

Floris V werd geboren in 1254 en werd bij de dood van zijn vader in 1256 onder voogdij gesteld, om onbekende redenen **niet** van zijn moeder Elisabeth van Brunswijk, maar van zijn oom Floris (bijgenaamd de Voogd). Bij diens dood in 1258 kwam de voogdij aan zijn tante Aleid, sinds kort weduwe van Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen. Naar we mogen aannemen uit noodzaak nam ze haar neef, hertog Hendrik III van Brabant tot mederegent aan. Deze overleed al in 1261. De Hollandse heren, niet tevreden zijnde met Aleid als voogdes - ze ambieerden volgens Melis Stoke dit ambt zelf - riepen na verloop van tijd, 1262,

de hulp in van Otto II hertog van Gelre. Deze verdreef en versloeg Aleid in 1263 bij Reimerswaal en nam de voogdij van het graafschap Holland over, maar Floris bleef bij zijn tante Aleid. In 1266 werd Floris meerderjarig naar de maatstaven van zijn tijd, en zelf graaf van Holland 17). Ook na zijn meerderjarigheid won Floris V bij Aleid graag raad in 18). Toch verslechterde de verstandhouding want in 1268 is er sprake van het bijleggen van een geschil (van zakelijke aard). Aleid krijgt een jaarlijkse rente tegen afstand van onder andere haar huis met land te "Nuwerscie" = het latere Schiedam, aan Floris. Tegelijkertijd beleende Floris V zijn neef en naamgenoot Floris van Avesnes, zoon van Aleid, met het huis te Schiedam (Nieuwerschie) en het land met Ambacht tussen Schiedam en Overschie (Ouderschie) waarvan Aleid het vruchtgebruik kreeg, zolang zij leefde 19).

Schiedam werd zeer bevoorrecht door Aleid: 1270 - jaarmarkt ingesteld samen met Floris V; 1272 - aankoop Ambacht van Dirk van Wassenaar in Schiedam en zijn aandeel in de visserij van Overschie tot in de Maas; 1273 - op 24 november gaf Floris V Schiedam ten gunste van Aleid tolvrijheid in heel Holland. Dit liep in 1275 op stadsrechtverlening door Aleid aan Schiedam uit 20).

Ons lijkt de veronderstelling gewettigd dat de onenigheid tussen Floris V en Aleid om haar erfenis en de sterke begunstiging door Aleid van Schiedam invloed hebben uitgeoefend op de stadsrechtverlening van Floris V aan Vlaardingen op 14 mei 1273.

We denken hierbij aan "competitieoverweging", om Aleid vóór te zijn in het licht van eigen gebieds-/stadsbevoorrechtiging boven het "machts"-/invloedsgebied van Aleid en haar zoon = Avesnes.

Daarnaast maakten de nederlaag van Floris V in augustus 1272 tegen de Westfriezen, de daardoor nog steeds ongewroken dood van zijn vader Willem II, de Kennemers die aan een opstand gaan denken evenals de Westfriezen, Amstelland enzovoort 21), de behoefte aan trouw en rust in Holland nodig, en in verband met dit alles het uitzicht op (extra) financiële middelen. Dit laatste moet bij een ver-

onderstelling blijven omdat mogelijkheden om grafelijke inkomsten in 1273 of daaromtrent te controleren er niet zijn, we bezitten namelijk geen rekeningen over die jaren.

Hierna laten we de stadsrechten van 1273 volgen in de oorspronkelijke Latijnse versie met daarnaast een Nederlandse vertaling. Een analyse zal in het vierde hoofdstuk plaatsvinden. Het origineel van 1273 is verloren gegaan, we bezitten afschriften van vidimi = afschriften, en originelen van een tweetal vidimi, waarin onder andere het stadsrecht van 1273, uit 1560 en 1590. De vidimi geven zelf hun bestaans- en ontstaansrecht aan 22).

Copie Privilegie Boeck der Stadt Vlaerdingh met het Register - G.A.VI - archief Ambachtsheer inv. nr. 19: titel op perkamenten kalf/omslag (1703)

- 1a. Nos Florentius comes Hollandie notum facimus universis presentes visuris quod nos progenitorum virorum vestigia imitantes/fidelibus nostris oppidanis in Flardinghen perpetuum ab omnibus exactionibus, tributis vel taliis concedimus libertatem.
 - 1b. Et ut ipsi in suis negotiationibus per totum nostrum districtum Hollandie et Zelandie cum bonis propriis absque teloneo libere valeant proficisci ita tamen ut, si aliorum bona que theloneis astringuntur fraudulenter ad vehendum acceperint sibi eadem adscribentes - quia fraus et dolus nemini patrocinari debent - dicta libertate frustrentur si duobus legitimis testibus hoc poterit comprobari,
 - 1c. non liceat etiam iis occurrere mercatoribus per modum subarationis per unum denarium multa bona ad credentiam comparent et sic tanquam sua absque iure thelonii eadem deducant, verum que pro parata pecunia et plenarie persoluta comparaverint, absque exactione thelonii per totum districtum nostrum transvehant ubi velint.
 2. Preterea concedimus eisdem ut nullus super quovis articulo eos possit impetere ad duellum, sed quicumque casus fuerit intra oppidum, quomodo ibidem acciderit, terminetur iuxta sententias scabinorum.
 3. Si quis etiam oppidanorum in vere ad seminandum et in diebus messis ad metandum per unum mensem vel duos ad manendum in rure, ex nunc, dummodo expeditioni comitis et aggerum reparationi una cum aliis intenderit, ob hoc sua non careat libertate.
 4. Preterea si aliqui extra oppidum manentes alicui oppidani coram scabinis super aliquo debito fideiussoriam prestiterit cautionem vel alias obligatoriam, si tertia vocatus monitione minime satisfecerit, eundem per balivum nostrum ad obligationis executionem volumus coartari.
 5. Volumus etiam ut omnes in oppido vel extra oppidum manentes et areas in eo habentes ad usus oppidi sump.... consimiles faciant cum reliquis oppidanis.
 6. Item quicumque infra dictum oppidum mercaturas exercere voluerit, marcham marchi similem ad restaurationem ville persolvat.
- 1a. **Wij Floris**, graaf van Holland, geven aan allen die dit schrijven zullen zien, te kennen, **dat wij**, in navolging van de voetstappen onzer voorouders, aan onze trouwe burgers van Vlaardinghen voor altijd vrijdom hebben verleend van alle vorderingen, opbrengsten of schattingen.
 - 1b. Zij mogen bij **hun handeldrijven** vrijelijk en zonder tol te betalen **met hun eigen waren** door heel ons gewest Holland en Zeeland trekken, **echter** met dien verstande, dat zij deze vrijheid verspelen wanneer zij goederen van anderen (dat wil zeggen van niet stedelingen) waarvoor (wèl) tol betaald moet worden, op bedriegelijke wijze en doende alsof het hun eigen goederen waren ten vervoer hebben aangenomen, als zulks door twee geldige getuigen kan worden aangetoond; want voor wie zich met bedrog of list ophoudt bestaat geen pardon.
 - 1c. Evenmin is het **hun** geoorloofd de kooplui tegemoet te komen bij wijze van onderkoop voor slechts een enkele penning, (zodanig) zij zich vele goederen op crediet verwerven en deze aldus, als waren het hun eigen goederen, zonder betaling van tol vervoeren; maar wat zij zich verworven hebben voor gereed geld en tegen volle betaling, dat mogen zij door geheel ons gewest vervoeren waarheen zij willen, zondanig dat daarvoor tol gevorderd zal worden.
 2. Verder staan **wij** hun toe, dat niemand, op wat voor grond ook, hen tot een tweekamp kan uitdagen; maar welk geval zich ook **binnen de stad** heeft voorgedaan, en hoe dit zich daar ook zal hebben toegedragen: het zal volgens sententie van **schepenen** worden afgehandeld.
 3. Tevens, wanneer een stedeling, hetzij in de lente om te zaaien of in de oogsttijd om te oogsten, gedurende één of twee maanden (de stad verlaat) om op het land te verblijven, dan zal hij **vanaf heden** op grond daarvan zijn vrijheid niet verspelen, als **hij** maar samen met de anderen zijn bijdrage heeft geleverd aan 's graven heervaart en het herstel der dijken.
 4. Bovendien, wanneer **iemand** die buiten de stad woont aan een stedeling ten overstaan van **schepenen** ter zake van een schuld een borg heeft gesteld die in juridisch opzicht betrouwbaar of anderszins verplichtend is, en hij na een derde aanmaning nog niet zal hebben voldaan, dan **willen wij** dat zo iemand door **onze baljuw** tot het nakomen van zijn verplichting wordt gedwongen.
 5. Ook **willen wij** dat allen, die in of buiten de stad vertoeven en daarin vaste goederen bezitten, ten behoeve van de stad dezelfde betalingen doen als de overige stedelingen.
 6. Insgelijks zal een ieder die binnen genoemde stad koophandel wil drijven, voor het onderhoud van de stad bijdragen in verhouding tot zijn baten.

7. Si quis scabinis contradixerit in forma iudicii sententiam prominentibus, decem libras nobis et cuilibet scabino XX solidos et iudici viginti solidos persolvat.
8. Quicumque post datam sententiam super aliquo articulo iterato placitaverit, nobis decem solidos persolvat.
9. Quicumque domum alicuius impugnaverit, si per scabinos convictus fuerit, X libras nobis persolvat.
10. Quicumque iudici vel duobus saltem scabinis treugas dare renuerit, X libras nobis persolvat.
11. Quicumque oppidanus alicui concivi suo mediocre vulnus armata manu intulerit, nobis quadraginta solidos et iudici nostro duos solidos persolvat.
12. Qui vero alteri alapham dederit, decem solidos persolvat.
13. Quicumque vero extra oppidum manens infra libertatem oppidi pugnaverit, et super hoc ut moris est per iudicem et legitimos testes convictus fuerit, nobis decem libras persolvat.
14. Si vero in nundinis annualibus infra dictam libertatem quisquis pugnaverit, in favorem volumus nundinarum, ut in eis papillilata servetur, quod talis pena quindecim libris plecatur et infra nundinas ac si forte extra nundinas convincat.

Actum et datum anno Domini M CC septuagesimo tertio, dominica ante Ascensionem Domini.

7. Als iemand zich verzet zal hebben tegen **schepenen** wanneer zij op gerechtelijke wijze vonnis hebben geveld, dan zal hij aan ons tien pond, aan iedere schepen twintig solidi en aan de **rechter** twintig solidi betalen.
8. Alwie na gedane uitspraak opnieuw over een zaak wil procederen, zal ons tien solidi betalen.
9. Alwie het huis van een ander zal hebben aangerand, zal ons, wanneer zijn schuld door **schepenen** is aangetoond, tien pond betalen.
10. Alwie aan de **rechter** of tenminste twee **schepenen** geweigerd zal hebben een twist bij te leggen, zal ons tien pond betalen.
11. Iedere stedeling die een van zijn medeburgers gewapenderhand een middelmatige wonde heeft toegebracht, zal aan ons veertig solidi en aan onze **rechter** twee solidi betalen.
12. Hij die echter een ander een slag in het gelaat zal hebben gegeven, zal tien solidi betalen.
13. En hij die, terwijl hij buiten de stad vertoeft, binnen de stads-vrijheid zal hebben gevochten en wiens schuld ter zake, als naar gewoonte, door de **rechter** en wettige getuigen bewezen wordt, zal ons tien pond betalen.
14. Indien echter iemand tijdens de Jaarmarkt binnen de stads-vrijheid zal hebben gevochten, dan willen wij, ter bescherming van de Jaarmarkt, met name opdat de vrede daar ongestoord bewaard blijve, dat zo iemand een boete van vijftien pond krijgt opgelegd en nog wel tijdens de Jaarmarkt, of het moest zijn dat zijn schuld pas na de Jaarmarkt overtuigend kwam vast te staan.

Gedaan en gegeven in het jaar Onzes Heren 1273, op de Zondag voor 's Heren Hemelvaart.

3 DE LATERE BEVESTIGINGEN, VERMEERDERINGEN EN AANVUL- LINGEN VAN DE VLAARDINGSE STADSRECHTEN

De oudste, qua tekst en inhoud bekende stadsrechten (1273) werden in de loop der tijd bevestigd, vermeerderd en aangevuld. Aan het eind van de inleiding noemden we de handvesten, privileges of keuren die als zodanig beschouwd kunnen worden: 1327 - 1346 - 1407 - 1413 - 1446 - 1448. We zullen voorafgaande aan de tekst in hfst. 4 van elk der genoemde privileges een poging doen **het waarom van de verlening op dat tijdstip** te achterhalen, de omstandigheden te schetsen waartegen deze plaatsvond. Een analyse zal in het vierde hoofdstuk gemaakt worden.

Het privilege van **1327** komt in de bronnen en meeste vermeldingen voor onder de datering **1326**. De reden van dit verschil is gelegen in het al of niet toepassen van de zgn. Paasstijl 2).

Het privilege is grotendeels een herhaling/bevestiging van dat van 1273. Opvallend is dat enkele bepalingen zijn toegevoegd en één bepaling uit 1273 is verdwenen, maar dat daarbij niet duidelijk sprake is van een voor de stad gunstiger geheel. Hierbij kan een uitzondering gemaakt worden voor **de met name genoemde verordenende bevoegdheid** van schepenen + raadslieden/-mannen + schout + baljuw (van Delfland).

Zo er toch al sprake van zou zijn dat Vlaardingen voor deze stadsrechtbevestiging/-regeling geld over gehad zou hebben dan zal dat bij de graaf welkom geweest zijn voor de traditionele Hollandse expansiepolitiek. Wederom bezitten we thans echter geen mogelijkheden (vgl. 1273 idem) om grafelijke inkomsten te controleren, daar rekeningen rondom 1327 ontbreken.

In de jaren 1325-1328 werden tamelijk succesvolle stappen door de graaf ondernomen met zijn schoonzoon Lodewijk van Beieren om zijn gezag in Friesland ten oosten van het Vlie te vestigen. Ook zal de revolutionaire troonwisseling in Engeland, waar in 1326 koning Edward II door zijn vrouw Isabella en zoon Edward - de laatste wordt de nieuwe koning - geld gekost hebben. Graaf Willem

III hielp Isabella, maar liet de uitvoering aan zijn broer Jan van Beaumont over. Hij gaf zelf geen officiële steun maar wel reële door zijn baljuwen op te dragen te helpen bij het bijebrengen van een transportvloot 23).

Het origineel van 1327 is niet voorhanden, wel een aantal afschriften die al genoemd werden bij 1273. De originele tekst is middelnederlands.

De historische context van het privilege van **1346** laat het volgende zien. Op 26 september 1345 sneuvelde de Hollandse graaf Willem IV bij Warns in Friesland tegen de Friezen. Op 15 januari 1346 beleende Lodewijk van Beieren zijn vrouw Margaretha met Holland, Zeeland en Henegouwen (= de erfenis), plus de heerlijkheid Friesland.

Door de Hollandse en Zeeuwse steden waren zware financiële verplichtingen aangegaan voor de gesneuvelde graaf. Margaretha kampte met geldgebrek en kon de bestaande en toenemende onrust niet wegnemen, temeer daar zij als vrouw in de zgn. zwaardlenen Holland en Zeeland niet kon opvolgen. De standen waren niet van zins haar tegemoet te komen.

Als oplossing zien we in september 1346 dat voor haar zoon Willem (V) een soort regentschap voor al haar gewesten gecreëerd wordt: de 13-jarige Willem "verbeidende de grafelijkheid", met in de praktijk Jan van Beaumont als regeerder. In dit kader valt de stadsrechtverlening aan Vlaardingen op 28 mei 1346. Van grafelijke zijde behoeft men geld en goodwill en wellicht heeft men dat gekregen in ruil voor het privilege. Het stuk lijkt duidelijk op initiatief van de burgers van Vlaardingen ("alzulcke gunst gedaen hebben") tot stand te zijn gekomen.

Het origineel van 1346 is niet voorhanden, wel een aantal afschriften die al genoemd zijn bij 1273. De tekst is in het middelnederlands.

Het stuk van 18 maart **1358** bevestigde de voorafgaande privileges hiervoor genoemd. In 1358 vraagt Albrecht hertog van Beieren wegens ziekte (= krankzinnigheid) van zijn broer, graaf Willem V en mede op dringend verzoek van diens echtgenote Machteld van Lancaster om voor hem als ruwaard = bewaarder, beschermer van diens landen te mogen optreden. Hij beloofde de oude privileges en ge-

bruiken in ere te houden en de eventuele schulden te betalen die Willem V had en dat alles ten voordele van de kooplieden.

Bij geschillen zal Albrecht met zijn raad in samenwerking met de steden arbitrerend en dat alles zolang Willem ziek zal zijn. Van de twaalf steden waaraan dit gevraagd wordt schijnt Vlaardingen de enige te zijn waaraan dit speciaal gevraagd wordt: "...ende recht is in den landen ende der poorten van Vlaedinghen...", in plaats van "...als recht is in den lande". De elf andere steden waar het om ging waren: Dordrecht, Delft, Haarlem, Leiden, Geertruidenberg, Amsterdam, Alkmaar, Oudewater, Schiedam, Rotterdam en Medemblik. Samen met Vlaardingen sloten zij op 21 september 1351 een verbond om Willem V als graaf van Holland en Zeeland, en heer van Friesland te handhaven en te steunen. De bondsbrief schijnt in Vlaardingen in bewaring te zijn gegeven 24).

Het privilege van 1407

zal zeker op initiatief van de stad Vlaardingen tot stand zijn gebracht, getuige de aanzienlijke tegemoetkomingen en begunstiging. Rechtsgebieduitbreiding, met name genoemde alleenberechtiging in eigen stad en een beperkte verjaring van overtreddingen rechtvaardigden volledig het financiële offer dat daarvoor gebracht moest worden 25).

Graaf (sedert 13 december 1404) Willem VI had geld en steun nodig in de zgn. **Arkelse Oorlog** (1404-1412). Het waren financieel gezien moeilijke tijden voor Albrecht (en zijn zoon). Dat had Albrecht al tweemaal doen besluiten tot een herwaardering (= devaluatie) dat wil zeggen waardevermindering van de munt, namelijk op 29 september 1388 (en wel voor een beoogde periode van tien jaar) en 15 mei 1393 (idem voor twintig jaar). De belangrijkste steden, waaronder Vlaardingen waren hiermee accoord gegaan 26).

Rond 1400 ging het Holland economisch voor de wind. De steden zagen hun scheepvaart en nijverheid groeien en de landsheer zag met welgevallen naar de daarmee gepaard gaande vergroting van de geldstroom. Aan de andere kant vormde de stedelijke expansie en verzelfstandiging van de stadsmacht een serieuze bedreiging voor de

politieke stabiliteit in het graafschap. Deels parallel, maar ook wel eens haaks er op speelden zich de befaamde Hoekse en Kabeljauwse twisten af, die geenszins een ietwat pittoreske provincieruzie, maar een bedreigend netwerk van vetes waren die Holland een eeuw lang op de rand van een burgeroorlog deden balanceren. Soms ging men over die rand, zoals in 1392 na de moord op Albrechts geliefde Aleid van Poelgeest, wat een regelrechte burgeroorlog tussen vader en zoon (de latere Willem VI) tot gevolg had. Ze verzoenden zich later maar de ontwrichtende uitwerking was duidelijk: vele militaire expedities verstoorde de handelsvrede, vernietigden mensenlevens en kapitalen en leidden tot de reeds gesignaleerde desorganisatie van het muntwezen.

Echte successen voor vader Albrecht en zoon Willem VI in Friesland in de jaren 1396-1399 waren uitgebleven alhoewel zij het lijk van Willem IV wisten te bemachtigen en een passende begrafenis te regelen.

De sinds lang geschonden eer (1345 dood Willem VI nabij Stavoren) was eindelijk gewroken, het Hollandse blazoens gezuiverd. De Hollandse hof-auteur, de zgn. heraut van Beieren kon tevreden zijn want hij had als geen ander opgeroepen om in het gure noorden de oude rekening te vereffenen. Hij sprak er welhaast in kruistochttermen over: de weg naar eer leidt naar Friesland.

Bij deze campagne werd de graaf gesteund door de Hollandse steden, die veel schade ondervonden van zeeroverij door de zgn. "Likedelers" in de Friese wateren. Daarna zochten ze kennelijk een ander gevechtsterrein om eer te behalen. Dit werd het land van Arkel, tussen Lek en Merwede, op de grens van Gelre en Holland. Deze zelfstandige heerlijkheid had de macht door bijvoorbeeld Lek en Merwede af te sluiten, het Dordtse stapelrecht ernstig aan te tasten. Omdat het zeer de vraag is of buiten Dordrecht veel steden lust hadden zich grote financiële offers te getroosten dat recht te handhaven, mogen we gerust stellen dat de Arkelse Oorlog een initiatief was van de graaf en hooguit door de steden geaccepteerd werd. Hoezeer de graaf steunde op de steden blijkt

met name uit een drietal oproepen ter heervvaart (= landsheerlijk recht om ten strijde op te roepen) in de zomer van 1405, waarbij zelfs één herziene oproep 26).

Wellicht speculeerden sommige steden er op bijzondere wensen door de landsheer ingewilligd te krijgen tegen financiële tegemoetkoming.

Zo schijnt Vlaardingen in 1407 haar dubbele heervvaart afgekocht te hebben en werd er ook in mei apart vergaderd met de graaf in 's-Gravenhage. Als uitvloeisel daarvan kan de stadsrechtverlening van 23 augustus 1407 beschouwd worden 27).

Ruim een halve eeuw later, in **1463 en 1464** werd dit privilege onderdeel van een proces bij het Hof van Holland tussen de rentmeester van Noordholland, Jan van Assendelft namens de graaf (= Filips de Goede) tegen de magistraat van Vlaardingen en de inwoners van Vlaardinger-Ambacht. Door een uitbreiding van het rechtsgebied van de stad Vlaardingen in 1407 was een deel van het ambacht Woude daarbij gekomen. Het op het ambacht Woude betrekking hebbende deel van de zgn. herfst- en lentebede scheen sedertdien **niet** meer betaald te zijn, doch graaf Filips eiste het vanaf 1460 weer op. Er werd een schikking getroffen doch daarmee bleek de zaak niet afgedaan, getuige het proces geopend op 21 februari 1463. De uitspraak van 30 april 1464 laat zien dat de eis van de rentmeester wordt toegewezen: de stad zal over de stadsuitbreiding schot in de vorm van herfst- en lentebede moeten betalen. De bede blijft ook geheven van Vlaardinger-Ambacht en het ambacht Woude waarbij Vlaardingen dat deel zal betalen over wat in 1407 bij haar rechtsgebied is gekomen en wat tot dan toe bij Vlaardinger-Ambacht behoorde 28).

De vrijstelling van betaling van schattingen in de vorm van gewone, normale bede of schot, die de stad sedert 1273 genoot, gold blijkbaar niet voor dit geval.

Tenslotte toont het octroy van 16 november **1437** ons dat Willem van Naaldwijk, baljuw van Vlaardingen zijn gevangenen, dus ook Vlaardingse poorters, mag overbrengen naar zijn huis in Naaldwijk, daar er binnen zijn baljuwschap geen gevangenis (meer) is; dat alles zolang de graaf dat goeddunkt.

Dit in Naaldwijk achter slot en grendel houden betekende een tijdelijke inbreuk op de privileges van Vlaardingen. Dat van 1407 bepaalde nog eens duidelijk dat een Vlaardingse poorter alleen in Vlaardingen berecht, en naar we mogen aannemen ook aldaar vastgehouden mocht worden 29).

Het origineel van 1407 is niet voor handen, wel een aantal afschriften.

Graaf Willem VI verleende enkele jaren later nogmaals een privilege aan Vlaardingen en wel op 30 november **1413**.

Wederom lijkt het initiatief van de kant van de stad te komen want sterker nog dan in het privilege van 1407 is er nu sprake van de welwillendheid van de graaf aan zijn trouwe stad en burgers van Vlaardingen, waarbij hij voor wat die trouw betreft een wissel trekt op de toekomst.

Dit privilege, evenals dat van 1407, spiegelt zich uitstekend in het literaire werk van een tijdgenoot:

Willem van Hildegaersberch.

Deze rond 1400 werkende **sprookspreker** in Holland 30) reisde van het ene gehoor naar het andere, diende zich bij diverse **adellijke hoven** en ontmoetingspunten der geestelijke en stedelijke elite aan om één of meer sproken te komen voordragen. In een titelloze sproken houdt Willem stadsbestuurders voor om een vriendschappelijke band met de stads- of landsheer te onderhouden, eendrachtig te zijn bij het nemen van besluiten, de handel te bevorderen en de welvaart te dienen tot nut van 't algemeen 31).

Ook de stads- en landsheer kon zich aangesproken weten. Een goede verstandhouding kan de stad stadsrechten of privileges opleveren: "Mer (maar) min ende vriendschap gaan vernuwen / Mit sinen goed en getruwen luden / Die lijf noch goet voor hem en huden (onthouden) / Heeft hijs noet, si en latent bliken (indien nodig staan ze klaar = heervvaart)". Graaf Willem verleende ze "om liefde ende gunste" aan zijn "getrouwer Stede ende Poorteren van Vlaerdighen, ende om menigen trouwen dienstwille, die si ons of God wille noch doen sullen.....". Er is daarbij vaak sprake van aandacht voor het economische leven: "sonder neringe groet commuyn, / Dat maect int lest enen cranken tuyn". Burgers zonder voldoende handel en bedrijf, dat levert weinig (economisch) gezonds op. Stads-

en landsheren verstonden de tekenen des tijds, dat wil zeggen dat zij voor de financiering van hun politiek bij de steden aanklopten onder stelselmatige bescherming van het burgerlijk belang. Trouw en (financiële) steun waren onontbeerlijk, want de perikelen rondom de Arkelse Oorlog, hoewel formeel afgelopen, waren nog volop aanwezig. De oorlog had een hoop geld en inspanning gekost van graaf en steden en was nog niet afgerond. In 1412 kwam een vrede tot stand waarbij het land van Arkel bij Holland werd ingelijfd. Zoals gezegd, deze oorlog kostte veel geld waardoor de behoefte ontstond de belastingen op een solidere basis te stellen. Daarvoor zorgde Willem Eggert, sedert 1411 tesorier, via de introductie van de meerjarige beden.

In dit geheel past de privilegeverlening van 1413 **evenals de steun aan de stedelijke aristocratie** via de jaarlijkse verkiezing van raden, waar Albrecht al mee begonnen was rond 1400.

Het origineel van 1413 bezitten we niet meer, wel afschriften.

De laatste twee privileges die we in het kader van stadsrechtverlening en -uitbreiding zullen behandelen dateren van **1446 en 1448**.

Wat onmiddellijk opvalt, is de zakelijke toon in de aanhef van beide stukken. De getrouwe stad en geliefde poorters zijn vervangen door recht op de man (stad) af "stede van Vlairdingen". Beiden stukken zijn op verzoek van de stad geleverd, daar de financiële tegenprestatie van de stad duidelijk is.

Na de officiële afstand van gravin Jacoba van Beieren op 12 april 1433 lagen er kansen voor een bescheiden economische opbloei, mits de vrede met Engeland gehandhaafd bleef en Filips zijn steun zou geven in de welhaast onafwendbare oorlog tegen Lübeck en de Wendische steden (behalve Lübeck: Hamburg, Lüneburg, Rostock, Wismar en Stralsund) in de Oostzee. Verder mochten de belastingen geen struikelblok vormen, deze werden tot dan toe niet erg fanatiek ingevorderd en niemand lag wakker van de grote achterstand die gaandeweg was ontstaan. Maar goed, de oorlog met Engeland brak in 1436 **wel** uit en die leverde Filips een smadelijke nederlaag bij Calais op. In plaats van

meteen vrede te sluiten sleepte de oorlog zich drie jaar voort en werd pas op 29 augustus 1439 in het voordeel van Engeland beëindigd. Holland en Zeeland bleven dwarsliggen omdat ze weigerden de afgesproken schadevergoeding voor buitgemaakte en gekaapte schepen te betalen en omdat ze zich volgens zeggen nooit vijanden van Engeland hadden gevoeld. Pas in 1445 verklaarden ze zich accoord. Inmiddels was in 1438 de oorlog met de Wendische steden uitgebroken, wat gecombineerd met een hongersnood een bepaald rampzalige toestand opleverde. In 1439 en 1440 werden alle Hollandse zeesteden en -dorpen verplicht oorlogsschepen, "baardsen", te bouwen, terwijl het jaar ervoor al door graaf Filips schepen (baardsen) geëist en er zo'n 80 gebouwd waren. Vlaardingingen diende er, evenals Gorinchem, Heusden, Oudewater, Rotterdam en Schoonhoven één te (laten) bouwen en uitrusten 32).

In 1440 volgde tevens een verzoek, met name aan Vlaardingingen, bij te dragen in de kosten ter bescherming van de haringvisserij.

In september 1441 kwam er te Kopenhagen een tienjarige wapenstilstand tot stand waarbij Holland aan de hertog van Holstein en de Pruisische steden een forse schadevergoeding moest betalen en voortaan voor het geleiderecht door de Sont aan de Deense koning geld moest geven.

Dit alles maakte forse uitgaven noodzakelijk, maar de nieuwe beden kwamen slecht binnen, zodat de achterstanden groeiden. Opstanden en partijstrijd - Hoeken en Kabeljauwen - staken de kop op (1441-1448).

De voorschotten die gevraagd werden dwongen de stadsbesturen tot een flinke verhoging van de accijnzen. In dit licht dienen de privileges van 21 maart 1446 en 17 april 1448 gezien te worden om aan de zesjaarlijkse toegezegde bede te voldoen. Nieuw tenslotte in het stuk van 1448 is de "Vroetscip ende Ryedom" die met de komst van graaf Filips van Bourgondië zijn intrede deed.

Wederom bezitten we geen originelen, wel afschriften van de stukken van 1446 en 1448.

4. ONDERLINGE VERGELIJKING EN ANALYSE DER VLAARDINGSE STADSRECHTVERLENINGEN

Het stadsrecht van 1273

Met het stadsrecht van 1273 was Vlaardingen in juridisch opzicht een stad geworden. Daarmee kwam er een meer dan formele scheiding tussen Vlaardingen als handelsnederzetting en het omringende platteland = Vlaardinger-Ambacht.

Het ontstaan van de rechtsgemeenschap Vlaardingen kan goed verklaard worden met een oude opvatting, door **H. Pirenne** met verve uitgelegd en geformuleerd, dat het handelsbelangen zijn geweest, die de stoot daartoe hebben gegeven 33).

Het streven naar stedelijke rechten zal zich vertoond hebben toen de samenleving haar vroeger agrarisch karakter (art. 3) grotendeels verloor en werd bepaald bij nieuwe belangen van handel en bedrijf (art. 1-a,b,c, 4, 6 en 14). De eerste voorrechten die de Vlaardingers vroegen, waren gericht op bescherming van persoon en goed, van tol vrijheid en markt, van ontheffing/vrijstelling van algemeen (land)recht en van vorming van eigen recht voor handel en verkeer. In dezelfde geest spreekt recenter **E. Ennen** zich uit, als zij de verontwaardiging van Alpert van Metz, een monnik die in tegenspraak met zijn naam in het Utrechtse - met de meeste waarschijnlijkheid Amersfoort 34) - schrijvend bezig was, ten tonele voert. Die verontwaardiging sloeg op het feit dat de Tielse kooplieden niet volgens landrecht, doch naar eigen willekeur wilden recht spreken. Hij wilde niet begrijpen dat zij als kooplieden onder koninklijke bescherming het speciale koopmansrecht toepasten. Echter, het normale landrecht van de vroege middeleeuwen was het recht van een agrarische samenleving. De speciale behoeften van de koopman kwamen daarin niet ter sprake, bijvoorbeeld de regeling van schuldkwesties. Voorts kende het middeleeuws procesrecht het bewijsmiddel van het godsoordeel, vooral van de tweekamp; een nogal lastige toestand voor een koopman, die vaak genooddakt was om een schuld te bewijzen of te bestrijden. Zie hier dus een verklaring van het veelvuldig voorkomen van de verbodsbepaling van de tweekamp in stadsrechten 34).

Bij de vergelijking der stadsrechtverleningen zullen

we de diverse bepalingen onderbrengen in een aantal rubrieken, te weten 34): 1. naam en ontstaan van de rechtsbron (vgl. hfst. 2 en 3); 2. gebied van toepassing (idem); 3. strafrecht; 4. personenrecht; 5. zakenrecht (tegenwoordig: goederenrecht); 6. erfrecht; 7. verbintenissenrecht; 8. procesrecht; 9. gezagsorganisatie (staatsrecht); 10. privileges; 11. belastingen; 12. andere publieke verplichtingen. Opgemerkt zij dat nr. 4 tot en met 7 privaatrecht betreft.

Vlaardingen had nog geen eigen vertegenwoordiger van de graaf en hoofd van burgerlijk bestuur en rechtspraak in de vorm van een baljuw; men viel onder het baljuwschap van Delfland. Dit wordt reeds genoemd in de stukken van 1273 en 1327. In de oorkonde van 1437 wordt voor het eerst gesproken over een baljuw van Vlaardingen. Wanneer Vlaardingen een eigen baljuw heeft gekregen is (nog) niet opgehelderd; M. van Nievelt, samensteller en schrijver der Handvesten kwam er ook niet uit.

De baljuw uit de oorkonde van 1413 is nog niet definieerbaar als die van Vlaardingen 35). J. Kruisheer stelt dat de beste ingang tot een onderzoek naar het ontstaan van de stadsrecht-oorkonde in het algemeen is: een **onderzoek** naar de **beschikbare overlevering** gevolgd door een **analyse van de tekstopbouw** 36).

De overlevering van de oorkonde van 1273

De in 1273 uitgevaardigde bevestigingsoorkonde is **niet** in origineel overgeleverd. We kennen haar tekst alleen in de vorm van **elf** afschriften uit de vijftiende tot de achttiende eeuw 36).

Bij de **afschriften** dient te worden opgemerkt dat een **zest**al niet meer voorhanden zijn, doch bekend uit wel bewaard gebleven vidimi/afschriften 36). Het oudst voorhanden zijnde afschrift is van 1509, dat echter onvolledig is: het mist de artikelen 2 tot en met 14. Restten een **tweetal volledige** afschriften, resp. 1560 (waarvan onder andere afgeleid een vidimus d.d. 1590) en 1753-1763 (afschriften G en afgeleiden enzovoort, en M).

Een groot deel van de tekst treffen we bovendien aan, vertaald in middelnederlands maar inhoudelijk

Tekst handschrift oudste afschrift = 1509 (naar een afschrift van 1502 april 27) van het stadsrecht van 1273 (onvolledig) - onderstreping PJW - A.R.A. Den Haag, archief grafelijkheidsrekenkamer, registers nr. 694 , fol. 17 r.

tussen G en de tekst in de Handvesten. Op één na betreffen het spellingsafwijkingen onder andere in werkwoordsvervoegingen.

Bij het aanvangsprotocol is aan het einde sprake van: "mutantes" wat gelet op het aantal zgn. letterstreepjes volgens Van Nievelt als "imitantes" gelezen zal moeten worden. Van den Bergh 19), de Handvesten volgend, en Kruisheer 19) geven direct "imitantes".

Verder geeft Van Nievelt "vestrorum" in plaats van "nostrorum" in FG en verwerkt dat in zijn noot 4.; Kruisheer en M geven "viorum".

De opbouw van de tekst + analyse

I. De burgers van Vlaardingen hadden, zo kunnen we in het aanvangsprotocol lezen, al van eerdere graven: "in navolging van de voetstappen onzer voorouders", vrijheden en rechten ontvangen. Floris V zou deze in 1273 dan vernieuwd en bevestigd hebben en er een aantal nieuwe bepalingen aan hebben toegevoegd.

Wat nu van de overgeleverde tekst behoort tot de oudere optekening en wat werd in 1273 toegevoegd? Is het verder mogelijk binnen die oude optekening weer onderscheid te maken tussen oudere en nieuwere bestanddelen?

Tot de bestanddelen die in 1273 **nieuw** erbij kwamen behoort ons inziens art. 3 of een gedeelte daarvan. Gezien de opbouw van het artikel zijn wij van mening, dat de oudere bepaling (= 3a), dat voor enige tijd verblijf buiten de stadsvrijheid, bijvoorbeeld in zaai-, hooi- of oogsttijd, toegestaan was mits men daarna binnen de stad woont en verblijft, **nader gepreciseerd** (= 3b) is met: "dan zal hij **vanaf heden** op grond daarvan zijn vrijheid niet verspelen, als hij maar samen met de anderen zijn bijdrage heeft geleverd aan 's graven heervaart en **het herstel der dijken**".

Vergelijk in dit verband de stadsrechten van Haarlem, Delft, 's-Gravenzande en Alkmaar, die elk apart het geoorloofd verblijf buiten de stadsvrijheid noemen en eveneens apart de heerplicht opvoeren 40).

Omtrent de territoriale grootte van de stadsvrijheid kunnen we slechts gericht gissen: die zal niet

veel groter geweest zijn dan het gebied met de huidige begrenzingen Oude Haven - Dayer - Markt - Maassluisdijk - misschien al na ca. 60 m. afbuigend naar het noorden en ter hoogte van de Blokmakersplaats naar het oosten afbuigend naar de Oude Haven. Deze schatting komen we bij Poelstra en Ter Brugge tegen 40) en ook wij kunnen ons daarin vinden gelet op het einde van de (handels)terp geaccentueerd door de dubbele knik in de Hoogstraat.

Geheel **oorspronkelijk** lijkt ons hier het bijdragen aan het herstel der dijken.

We kunnen hierbij met actuele nadruk denken aan de schade veroorzaakt door de stormvloed van 1262 en 1268, alsmede die van een periode van overvloedige regenval in de jaren 1269-1273 met daarmee in verband staande rivierwateroverlast 41).

Nu we aannemelijk gemaakt hebben, dat met de uitbreiding van art. 3b er nieuwe, vanaf 1273 daterende bepalingen bij gekomen zijn, bezien we eerst de **oudste bestanddelen** van het stadsrecht: de art. 1-a,b,c, 2 en 3a. Deze artikelen betreffen: a) de onderlinge relatie van de graaf en de burgers = art. 1-a,b, en 3-a: ontheffing van de plicht van de burgers aan de graaf verschuldigde belasting te betalen (al zal dit de zgn. gewone - in tegenstelling tot de buitengewone bijvoorbeeld in tijd van oorlog - belastingbetaling betreffen), de vrijstelling van alle grafelijke tollén in Holland, zowel als Zeeland, ongeoorloofde vrijstelling bij niet volledig in eigendom zijnde goederen; b) de plaatsgebondenheid van de burger = art. 2, het privilege bekend als "**privilegium de non evocando**": burgers die zich binnen de stad aan geweld (tweekamp) hebben schuldig gemaakt, hoeven onder zekere voorwaarden niet buiten de stad terecht te staan.

c) binnen groep a) kunnen we een ouder en nieuwer bestanddeel 41) zien: in art. 1-b nieuw vanaf: ".... **echter** met dien verstande, dat zij deze vrijheid verspelen wanneer zij goederen van anderen...." Artikel 1-c is een nadere uitbreiding en uitwerking van het nieuwere bestanddeel dat in 1-b begint.

De vrijheid van handeldrijven zonder tolheffing

met eigen waren gold voor heel "ons gewest Holland en Zeeland". In 1273 staat dat in een wat speciaal daglicht daar de toen volledig en in elk opzicht meerderjarige Floris V (geboren 1254) probeerde een praktisch uitvoerbare manier van medebestuur over zijn landen (Holland boven de Maas tot en met Amstel- en Kennemerland als noordelijke gewesten, Zuid-Holland met Dordrecht, en tenslotte Zeeland) uit te oefenen.

Omstreeks 1266 gaat dat met behulp van Dirk, heer van Teylingen, baljuw van Holland, Simon van Haerlem, baljuw van Kennemerland, Gijsbert van Aemstel, en Aelbrecht van Voorne als burggraaf van Zeeland. In 1268 sloot Floris te Brugge een verdrag met zijn tante en vroegere voogdes Aleid van Avesnes/Henegouwen en beëindigde daarmee een twist tussen beiden. Kort daarna (31 mei 1272) gaf Floris aan Aleids zoon Floris van Avesnes/Henegouwen - die in 1268 het gerecht en huis te "Nuwerscie" (= Schiedam - Huis te Riviere) en al het land tussen "Ouder-Schie" (= Overschie) en Schiedam in leen had gekregen - voor ruim twee jaar het bewind over heel Zeeland, zonder dat dit het burggraafschap van Aelbrecht van Voorne scheen aan te tasten 42).

In datzelfde jaar 1272 van zijn stadhouderschap van Zeeland werd hij (7 september) door Floris V tot baljuw van Zuid-Holland benoemd, waarmee hij op dat moment het bewind en de rechtspraak over de grafelijke gebieden ten zuiden van de Maas had. Floris V voerde hier wel in rechte, maar niet in feite het gezag uit, gezien de talrijke wederrechtelijke aanmatigheden door Floris van Avesnes/Henegouwen van de rechten van de leenheer 42).

De nieuwere bestanddelen, dus vanaf art. 3-b, kunnen ons inziens verder de artikelen 4 t/m 6 en mogelijk 14 bevatten.

We stellen dit omdat ze, evenals de art. 1-a,b,c, 2 en 3-a van de eerder genoemde groep, de graaf in **eerste persoon** (meervoud = pluralis maiestatis - vgl. "Nos Florentius" van het aanvangsprotocol) laten optreden. Het is volgens Kruisheer een -relatief - kenmerk van de middeleeuwse vorsten-oorkonde, bij een door eigen personeel van de vorst opgestelde oorkonde, dat de oorkonder er veelal in de eerste persoon in optreedt. Dat personeel

vereenzelvigde zich in zulke gevallen met zijn heer. Het Jaarmarkt-artikel 14 kan verband houden met het verlenen van het desbetreffende privilege, wat voor het eerst in juni 1246 voorkomt door de vermelding van de "zomermarkt" 43). De Jaarmarkt van Vlaardingen dateert vermoedelijk al van vóór de stadsrechtverleningen in Holland vanaf midden dertiende eeuw door Willem II. Het door de vorst toegekende marktrecht (in het algemeen), de ontheffing van tolbetaling bleek al spoedig niet toereikend. De traditionele, op een agrarische samenleving gerichte juridische procedures bleken vooral door hun traagheid niet meer geschikt. Het handhaven in een bevolkingscentrum - met niet alleen honkvaste maar ook een vlottende bevolking van reizenden - van de marktvrede en de vrede in het algemeen vereiste een snelle en vanuit eigen omgeving geregelde rechtsgang.

De voornaamste taak van een vorst bestond uit het handhaven van de vrede in zijn gebied en derhalve ook in de steden daarin. Omdat vorsten daartoe vaak de middelen ontbraken, verenigde de bevolking zich in een soort communes, gemeenschappen die gezamenlijke belangen naar binnen en naar buiten behartigden.

Met hun zelfstandig optreden pleegden ze inbreuk op de macht van de vorst en de oplossing voor dit probleem werd dus gevonden in verdragen, de zgn. stedelijke rechten of kortweg stadsrechten.

Zo zien we in ons geval dat de heervvaart en het dijkonderhoud werden geregeld in art. 3-b, terwijl art. 4 t/m 6 de financiële basis van de stad versterkte, waardoor men gemakkelijker aan de bijdragen in de (bijzondere) beden en belastingen kon voldoen.

Een vierde bestanddeel van het stadsrecht van 1273 wordt ons inziens gevormd door de artikelen 7 t/m 13.

Deze artikelen handelen over openbare orde in de stad, over beteugeling van geweld door middel van het afdwingen van vrede en het stellen van sancties op het toebrengen van lichamelijk letsel en op vechten.

Ze lijken **door de burgers zelf** op schrift te zijn gesteld getuige de manier waarop de graaf wordt aangesproken, namelijk in de **derde persoon**. Veel-

vuldig is er sprake van schepenen, schepenenvonnis, het optreden van de rechter; iets wat ook in de toekenning der boeten aarzeland zichtbaar wordt:

Art.	Aan de graaf	Aan de schepenen	Aan de rechter
7	10	20 s. (elk)	20 s.
8	10 s.		
9	10		
10	10	(weigering aan rechter of minimaal 2	
11	40 s.	schepenen een twist	
12	10 s.	bij te leggen: 2 s.)	
13	10		
14	15		

Ook de aanhef van elke bepaling is stylistisch kenmerkend: Als iemand, alwie, iedere, hij die: si quis, quicumque, qui.

Een laatste vraag die openblijft betreft het **tijdstip** waarop de diverse vernieuwingen en toevoegingen hebben plaatsgevonden.

In het voorafgaande deden we een poging enig onderscheid aan te brengen in het geheel van de stedelijke rechten van Vlaardingen sedert 1273: de eerste ons overgeleverde stadsrechtverlening. We kwamen daarbij tot een **geleding in vieren**: 1) de artikelen 1-a,b, 2 en 3-a; 2) artikel 1-b, het tweede gedeelte + 1-c; 3) de artikelen 3-b en 4 t/m 6 en 14; 4) de artikelen 7 t/m 13. Verdere bestudering zal leren of we dit kunnen blijven verdedigen en staande houden.

Wanneer werden 1, 2, 3 en 4, al of niet in combinatie met elkaar vernieuwd en uitgebreid?

De artikelen bij nr. 3 zullen van 1273 dateren, die van nr. 2 daarvoor en het oudste bestanddeel kan gevormd worden door de combinatie van de nrs. 4 en 1. Als graven/verleners komen in aanmerking mogelijk Willem II (1234, vanaf 1239 zelfstandig - 1256), Floris VI (1222-1234) of Willem I (1203-1222) maar wellicht moeten we denken aan de twaalfde eeuw.

In een kladopzet voor een nooit uitgevoerd overzicht van de "Handvesten, privilegien ende oude keuren

der stede Vlaardingen, met een korte beschrijving van dien", door K. van Alkemade en P. van der Schelling 44) voeren dezen vele schrijvers op die **Vlaardingen een van de oudste van de gehele streek** noemen, onder verwijzing bijvoorbeeld naar het stadswapen = de rode Hollandse leeuw als bewijs van bezit van de graven 45).

In de Handvesten 1) vermeldt het afschrift van 2 december 1504 eveneens dat **Vlaardingen één van de eerste en oudste steden in Holland** is geweest. Helaas moet het vooralsnog blijven bij bovenstaande veronderstellingen al lijken de archeologische vondsten een en ander **niet** te weer spreken.

II. Opvallend bij nadere beschouwing van de artikelen van 1273 is het **ruime aantal strafrechtelijke bepalingen**, iets wat we trouwens bij de meeste stadsrechten aantreffen: art. 1-b, 2, 7, 9 t/m 14.

Daarbij kan opgemerkt worden dat bij 1-b een koppeling plaatsheeft met het belastingrecht. Bij 2. zien we dat geëindigd wordt (na:.... volgens sententie....) met procesrecht. Bij 7. hebben we te maken met een strafrechtelijke overtreding van een procesrechtelijke regel.

Voorts is 11. de basisnorm en 12. en 13. zgn. gekwalificeerde delicten van de basisnorm.

Tenslotte vertoont 10. een procesrechtelijk tintje. Naast de strafrechtelijke bepalingen zien we bepalingen van belastingrecht: 1-a, 1-b, 5 en 6. Verder privaatrecht: 1-c, staatsrecht: 3, en procesrecht: 8.

In het vijfde hoofdstuk: De vraag naar de rechtsontlening: Algemeen, en Toepasbaarheid voor Vlaardingen, geven we in dat laatste onderdeel een tabel met vergelijkingen van het Vlaardingse stadsrecht van 1273 met dat van: Haarlem 1245, Delft 1246, 's-Gravenzande 1246, Zierikzee 1248, Dordrecht 1252, Alkmaar 1254 en Leiden 1266, als stadsrechten ouder naar datering dan het Vlaardingse, en Schiedam 1275 in datering net volgend achter Vlaardingen.

Nadere bestudering van die tabel laat zien dat een aantal artikelen qua karakter en inhoud op zichzelf staan: 1-c, 5, 6, 8 en 14.

Andere vertonen verwantschap met bepalingen uit oudere stadsrechten maar wijken op onderdelen af: 3 (laatste gedeelte), 4, 7, 10 en 11.

Dit alles duidt er ons inziens op dat we hier te maken hebben met een **oorspronkelijk stadsrecht**.

Van de 14 bepalingen is er verder een **zestal**

van economische aard: 1-b,c, 3, 4, 5, 6 en 14; **twee** van belastingtechnische aard: 1-a,b, en 3, een **zestal** (uiteraard ook in het belang van de economie) heeft betrekking op de orde en veiligheid: 2, 9, 10, 11, 12 en 13, en tenslotte een **drietal** met betrekking tot de rechtszekerheid: 7, 8 en 10.

NOTEN

(bij De middeleeuwse stadsrechten van Vlaardingen I)

1. **M. van Nieveldt Az.** - Handvesten, octroyen, privilegien en regten aan de stede Vlaardingen... vergunt... mitsgaders oude keuren en andere egte stukken daartoe betrekkelijk; benevens eene naspeuring... derzelver stede - 's-Gravenhage 1772. I-dem Utrecht 1775. Hierna: Handvesten.
 2. **P.G.Q. Sprenger van Eijk** - Geschiedenis en merkwaardigheden der stad Vlaardingen - Rotterdam 1832 (fascimile-uitgave: Vlaardingen 1972), blz. 11 (1273), 13 en 14 (1346), 20 (1407). Het jaar 1327 komt bij Sprenger van Eijk voor als 1326, en 1358 als 1357 als gevolg van het niet toepassen van de zgn. Paasstijl: zie bijvoorbeeld **P.J. Westerdijk** - Bijlage bij Historisch Jaarboek Vlaardingen 1988 - reactie op K. Maat - Het stedelijk karakter van Vlaardingen in de middeleeuwen - de 2e en 3e (ongenummerde) blz., welke verstrekt werd bij Historisch Jaarboek Vlaardingen 1991.
 3. **C. Postma** - Korte Geschiedenis van Vlaardingen - Vlaardingen 1958, blz. 10 en bijlage 1: blz. 101-102 (1273 en 1326 = 1327) en 14 (1407).
 4. **Handvesten** - deels bronnenverzameling met toelichting t/m blz. 222 (= afd. III. Handvesten en Octroyen enz.), deels stadsgeschiedenis: Naspeuring en Aanwyzing..., romeinse nummering. 's-Gravenhage 1772.
Sprenger van Eijk - (noot 2); 1832.
A. v.d. Hoeven - Geschiedenis der stad Vlaardingen voor het opkomende geslacht. In gesprekken - Vlaardingen 1840.
P. van West - Vlaardingen en Vlaardinger - Ambacht voorheen en thans - Vlaardingen 1910.
C. Drossaart van Dusseldorp - Merkwaardige privileges van Vlaardingen - Vlaardingen 1926.
F.W.J. Landsman - Het Ambacht van Vlaardingen - Rotterdam 1927 (proefschrift).
J.A.J. Jousma - Oudheid van Vlaardingen - Vlaardingen 1947 (pr.).
M.C. Sigal - De Drie Maassteden. Schiedam, Vlaardingen, Maassluis - Amsterdam 1948.
M.C. Sigal - 675 jarig stadsrecht van Vlaardingen - N.V.C. 12.5.1948 = Nieuwe Vlaardingsche Courant.
M.C. Sigal - Een belangrijk Vlaardings Handvest - N.V.C. 15.1.1951.
C. Postma - (noot 3); 1958.
- Rede uitgesproken door: Prof. Mr. **B. de Goede** op 14 mei 1973 ter gelegenheid van het 700 jaar bestaan van Vlaardingen als stad.
- A. Bijl Mz.** - Over de oudste stadsgrenzen en de oudste stadsuitbreiding van Vlaardingen - in: Vlaardingen. Zeven auteurs over facetten van zeven eeuwen stad - T.H.V.V. nr. 15, aug. 1973, blz. 19-23 = Tijd-Schrift Historische Vereniging Vlaardingen.
5. **A.G.N.** = Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. 5 - Haarlem/Bussum 1980, blz. 431, 432 en 443 en verder.
 6. **Handvesten**, blz. 289 en verder (1507-jan. 23) en wel "bij oerlove ende Octroye onsen harden (= zeer) lieuen (= lieve) genadighen Heere", en blz. 292 (1515-febr. 1) en verder.
 7. **J. Verdam** - Middelnederlandsch Handwoordenboek - 's-Gravenhage 1976.
 8. **H.P.H. Camps** - De stadsrechten van graaf Willem II van Holland. Een diplomatische, tekstkritische en historische studie - Hilversum 1989, blz. 120 en verder = paragraaf 3. Rechtshistorische notities.
 9. **P.H.D. Leupen** - Heer en stad, stad en heer in de dertiende eeuw - in: De Hollandse stad in de dertiende eeuw - Muiderberg Symposium IV, Zutphen 1988, blz. 10.
 10. **R. van Uytven** - Het stedelijke leven 11e - 14e eeuw - in: A.G.N., dl. 2, Haarlem/Bussum 1982, blz. 187-221.
D.E.H. de Boer, J. van Herwaarden, J. Scheurkogel - Middeleeuwen - Groningen 1989, blz. 241.
 11. **J. Kruisheer** - Stadsrechtbeoorkonding en stedelijke ontwikkeling - in: Muiderberg Symposium IV (noot 9), blz. 44, 45, 47, 50, 51. Aanhangers zienswijze a): Oppermann, Gosses, Post, Niermeyer, Van Werveke, Van de Kieft en Jansen, zie noot 1 blz. 44. Voor zienswijze b): Huizinga, Cordfunke, Henderikx, Speet, Van Regteren Altena en Uytven, zie noot 4 blz. 44.
D.E.H. de Boer - Op weg naar volwassenheid. De ontwikkeling van de productie en consumptie in de Hollandse en Zeeuwse steden in de dertiende eeuw in: Muiderberg Symposium IV (noot 9), blz. 34, 35.
P.H.D. Leupen - (noot 9), blz. 11, 12, 15. **C. v.d. Kieft** - Perspectief van de Hollandse stad - in: Muiderberg Symposium IV (noot 9), blz. 117, 118.
J.Ph. de Monté ver Loren - Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling - Utrecht 1967, blz. 145-152.
H.P.H. Camps - (noot 8), blz. 120, 121.
 12. **J. Kruisheer** - (noot 11), blz. 47, 50. Verder: **C. v.d. Kieft** - (noot 11). **P.H.D. Leupen** - (noot 9), blz. 14. **H.P.H. Camps** - Aantekeningen over het oudste stadsrecht van 's-Hertogenbosch - T.v.R. = Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis, LV (1987), blz. 364 tempert Kruisheers aandacht voor de poorters. Zie ook **Camps** (noot 8), blz. 76, en **J. Kruisheer** - Het ontstaan van de stadsrechtsoorkonden van Haarlem, Delft en Alkmaar - Amsterdam/Oxford/New York, 1985, blz. 59, 60.
 13. **R. van Uytven** - (noot 10), blz. 188.
 14. **P.J. Westerdijk** - De scheepvaart en handel van Vlaardingen in de late middeleeuwen, voornamelijk op Engeland - Vlaardingen 1986, blz. 1, 3. Pas via gegevens met betrekking tot het waterschap Delfland en de Enquete (1494) en Informatie (1514) krijgen we weer wat "directere" gegevens ter beschikking.
 15. **E.J.J. van der Heijden, B.H.D. Hermesdorf** - Aantekeningen bij de geschiedenis van het Oude Vaderlandse Recht -

- Nijmegen/Utrecht 1965, blz. 147.
- Handvesten:** in chronologische volgorde de genoemde stukken en vindplaats: **1273**, blz. 6-16; **1327**, blz. 16-24; **1346**, blz. 25-38; **1358**, blz. 29-34 en in verband hiermee **1351**, blz. 44-49; **1407**, blz. 34-36; **1413**, blz. 62-63; **1437**, blz. 64-65; **1446**, blz. 65-66; **1448**, blz. 66-73, **1463**, blz. 74-77 en **1464**, blz. 78-82.
16. **A. Bijl Mz.** - (noot 4), blz. 23 noot 3, resp. 1973 en 1951.
 17. Zie voor de voorgedij van Floris V: **H. Obreen** - Floris V. Graaf van Holland en Zeeland, Heer van Friesland 1256-1296 - Gent 1907, blz. 5-19.
 18. **E.H.P. Cordfunke** - Gravinnen van Holland. Huwelijk en huwelijkspolitiek van de graven uit het Hollandse Huis - Zutphen 1987, blz. 99. Over het mogelijke waarom licht Melis Stoke ons in, zie noot 13 aldaar.
 19. 1268 geschil: Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, dl. III: 1256 tot 1278 door **J.G. Kruisheer** - Assen/Maastricht 1992, nr. 1483, blz. 529-531; hierna: OHZ-III. Tevens **Obreen** (noot 17), blz. 28 en verder. **Vruchtgebruik:** OHZ-III, nr. 1484, blz. 531-535. **Herstel goede verstandhouding:** OHZ-III, nr. 1613, blz. 697-698 en **J.M.A. Coenen** - Graaf en grafelijkheid. Een onderzoek naar de graven van Holland en hun omgeving in de dertiende eeuw - Utrecht 1986 (pr.), blz. 99, 102. De voorganger van OHZ-III is **L.Ph.C. van den Bergh** - Amsterdam/'s-Gravenhage 1873.
 20. **1270:** OHZ-III, nr. 1524, blz. 585-586; **1272:** OHZ-III, nr. 1587, blz. 664-666 en nr. 1615, blz. 699-700, alsmede **Coenen** (noot 19), blz. 100; **1273:** OHZ-III, nr. 1654, blz. 749-750 en **Obreen** (noot 17), blz. 32; **1275:** OHZ-III, nr. 1687, blz. 793-796.
 21. **F.W.N. Hugenholtz** - Floris V - Bussum 1966, blz. 50, 54.
 22. OHZ-III, blz. 722 en verder nr. 1632; afschriften G. en H, aanwezig Gemeente Archief Vlaardingen, in druk: Handvesten, blz. 1-43. Zie ook KL in "Copie privileges-boeck" van 1703 in G.A.VI., archief Ambachtsheer, inv. nr. 19.
 23. Voor het Engelse avontuur **F.W.N. Hugenholtz** - Ridderkrijg en Burgervrede - Bussum 1973, blz. 102. Zie voor het Friese: A.G.N., dl. 2, Haarlem/Bussum 1982, blz. 307 en 363.
 24. Voor **1358:** Handvesten, blz. 29-33 en noot 2 blz. 31. Voor **1351:** Handvesten blz. 44-49 en noot 2 blz. 49.
 25. Handvesten, blz. 35 noot 2 = A.R.A. Den Haag - Archief Graven van Holland, inv. 1261. De rekening loopt van 1407-1408 en **niet** vanaf 1406 daar de Paasstyl dient te worden toegepast; idem **Bijl** (noot 4), blz. 20.
 26. Zie voor de devaluatie: Handvesten, blz. 390-392 IX (1388) en blz. 231-233 III (1393). Verder A.G.N. (noot 23), blz. 317-319. **M.J. Waale** - De Arkelse Oorlog 1401 - 1412. Een politieke, krijgskundige en economische analyse - Hilversum 1990 (pr), blz. 245, 246, 252 en de noten aldaar; Vlaardingen vermeld onder de eerste steden van Holland. Vgl. voor de situatie vóór de Friese expeditie de literaire bron: **F. van Oostrom** - Aanvaard dit werk. Over Middeleeuwse auteurs en hun publiek - Amsterdam 1992, blz. 140-143.
 27. Handvesten, blz. L en noot d).
 28. Handvesten: **1463**, blz. 74-77 en **1464**, blz. 78-82. De onvindbaarheid van het ambacht Woude waar Van Nievelt in noot 3, blz. 74 over spreekt kan weersproken worden door de rekeningen van de grafelijkheid: zie de uitgave van de rekeningen uit de Beierse periode recent - R.G.P. grote serie 182, serie II: De rekeingen van de rentmeesters der domeinen, deel : 1393-1396 - 's-Gravenhage 1983, blz. 384, betreft rek. nr. 234 (d.d. 1394) enzovoort.
 29. Handvesten, blz. 64-65 en voor 1407 het tweede artikel, blz. 35.
 30. **T. Meder** - Sprookspreker in Holland. Leven en werk van Willem van Hildegaersberch (ca. 1400) - Amsterdam 1991 (pr.), blz. 35 en verder voor biografische gegevens. Andere beroepsomschrijvingen: minstreel, seggher of kortweg: spreker. Hun gedichten werden over 't algemeen **niet** in opdracht **doch** op eigen initiatief en naar eigen inzicht vervaardigd. Een sproke is een compacte dichtvorm met een vaak moraliserend of didactisch deel. Vaak wordt de nadruk gelegd op morele waarheden en christelijke of wereldlijke zedenleer. Als genre is de sproke vergelijkbaar met een gelijkenis of preek (blz. 169 en verder); men kan er iets van leren.
 31. **W. Bisschop en E. Verwijs** - Willem van Hildegaersberch: Gedichten - 's-Gravenhage 1870 (herdruk Utrecht 1981), blz. 3-5. Voorts: **T. Meder** (noot 30, blz. 697, nr. 2: Over het bestuur van steden, nummering **niet** compleet. Zie voor Willems vermoedelijke bronnen: W. van Anrooy - Hoe men ene stat regeren sal - in: Spiegel der Letteren 34 (1992), blz. 151 en verder. Willem van Hildegaersberch: Spreker tussen hof en stad - in: **H. Pleij e.a.** - Op belofte van profijt. Stadsliteratuur en burgermoraal in de Nederlandse letterkunde van de middeleeuwen - Amsterdam 1991, blz. 155-157. Vgl. **F.P. van Oostrom** aldaar, blz. 58.
 32. Algemene politieke situatie: A.G.N., dl. 4, Haarlem/Bussum 1980, blz. 271-282. De Wendische oorlog en uitrusting oorlogsschepen: **P.J. Westerdijk** (noot 14), blz. 36-37, en Handvesten, blz. 233 en L-LII.
 33. **H. Pirenne** - L'Origine des constitutions urbaines au moyen-age - Revue historique (53=) 1893, blz. 52, en (57=) 1895, blz. 294.
 34. We volgen hier de goede raad op van E.J.J. van der Heijden/ B.H.D. Hermesdorf (noot 15), blz. 103-104: paragraaf 85. Voor **E. Ennen**: De Europese Stad in de Middeleeuwen - Haarlem 1978, blz. 81 en 82. Voor **Alpert van Metz**: Alpertus van Metz. Gebeurtenissen van deze tijd (De diversitate temporum) enzovoort - **H. van Rij** en A. Sapir Abulafia, Amsterdam 1980, blz. IX-XX en 81. Voor het **verbod tweekamp** eveneens **Van der Heijden/Hermesdorf** (noot 15), blz. 156.
 35. Handvesten: over de **Baljuw van Delfland**, blz. 11, noot 2, blz. 19, noot 2 en blz. 23, noot 1. Over de **Baljuw van Vlaardingen**, blz. 64, noot 3 (1437) en blz. 63 (1413). Eveneens

- A.A.J. Meylink** - Geschiedenis van het Hoog-Heemraadschap en den Lagere Waterbesturen van Delfland - 's-Gravenhage 1850, paragraaf 3 blz. 43-54, met name 45 t/m 47, en Bewijsstukken. **C. Postma** - Het hoogheemraadschap van Delfland in de Middeleeuwen 1289-1589 - Hilversum 1989, blz. 33-36 en noot 51 aldaar.
36. **J. Kruisheer** - Het ontstaan van de oudste Leidse stadsrecht-oorkonden (waarschijnlijk einde twaalfde eeuw - 1266) - in: Feestbundel... D.P. Blok - Hilversum 1990 (red. J.B. Berns e.a.), blz. 182-203. Verder OHZ-III, nr. 1632, blz. 722-724 en voor de afschriften blz. 722: B, C, D, E, I, J, en het oudste F.
37. Handvesten, blz. 16-24.
38. Archief Ambachtsheer, G.A.VI., inv.nr. 23a, **niet te verwarren** met zijn broer en naamgenoot Johan, die hem officieel op 25 oktober 1613, na de dood van Johannes Arnoldi in 1612, opvolgde als secretaris en dat bleef tot zijn dood op 20 mei 1647.
39. Vgl. heruitgave **Mr. P.G.Q. Sprenger van Eijk** (noot 2) - Boekhuis Den Draak, Vlaardingen, 1972, het ongenummerde "Ten geleide... van **A. Bijl Mz.**
40. **Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, dl. II, 1222 tot 1256** - Assen/Maastricht 1986, OHZ-II: 1245 **Haarlem**, art. 5 en 68, blz. 280, 284; 1246 **Delft**, art. 5 en 57, blz. 301, 305; 1246 's-**Gravenzande**, art. 5 en 66, blz. 347, 355 en 1254 **Alkmaar**, art. 5 en 68, blz. 709, 718. Voorts **D.E.H. de Boer e.a.** (noot 10), blz. 250.
- Zie **Poelstra** bij **B. de Goede** (noot 4), blz. 8 en noot 13 aldaar. **Poelstra** schat na 100 m. de afbuiging naar het noorden. De ca. 60 m. naar aanleiding van het stadsonderhoud aan de "stenen dijcx" uit de Enquête 1494, zie **Westerdijk** (noot 14), blz. 42. **J.P. ter Brugge** - Het Vlaardingse kloosterleven in de middeleeuwen - in: Historisch Jaarboek Vlaardingen 1992, blz. 97-111, met name blz. 98.
41. **M.K.S. Gottschalk** - Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland - dl. I. de periode vóór 1400 - Assen 1971, blz. 202-213 en 215-217. Bij het doornemen van: **O. Oppermann** - Die Grafschaft Holland und das Reich bis 1256 - in: Untersuchungen zur nordniederländischen Geschichte des 10. bis 13. Jahrhunderts, tweede deel - Utrecht 1921, stuitte wij bij blz. 86-87 via het Leidse stadsrecht (verwant aan dat van Delft en Dordrecht) op dat van Vlaardingen. **Oppermann** wijst daar op minstens twee bepalingen van oudere datum dan 1273; het gaat hier om artikel 1-a,b. De tekst van het Leidse is zeer verwant aan het Vlaardingse merkt hij in noot 1 blz. 87 op, doch het blijft onzeker of deze overeenstemming op gelijkkluidende zgn. vooroorkonden teruggaat; die kennen we namelijk niet!
42. **O. Oppermann** - Holland onder de regeering van Graaf Floris V 1256-1296 - in: De Gids 1908 - Amsterdam, blz. 524-526. **H. Obreen** - (noot 17), blz. 19-21 en 28-44.
43. **J.F. Niermeyer** - Bronnen I, zie **P.J. Westerdijk** (noot 14), blz. 11 en noot 28 (= blz. 64) en blz. 46 d.d. 1246: Bijlage II. Verder **D.E.H. de Boer e.a.** (noot 10), blz. 249, 250. Zie voor de ouderdom der Jaarmarkt eveneens **L. Noordegraaf** - Domestic Trade and Domestic Trade Conflicts in the Low Countries: Autonomy, Centralism and Stateformation in the Pre-industrial Era - in: Trade and State - Government and economy in Britain and the Netherlands since the middle ages - (ed.) S. Groenfeld and M. Wintle, (Britain and the Netherlands X), Zutphen 1992, blz. 14 en noot 19 aldaar.
44. Onge-dateerd, doch gezien het sterfjaar van de eerste van vóór medio 1737; wellicht al 1705 = de oudst bekende opdracht voor de uiteindelijk toch tot stand gekomen Handvesten (noot 1).
45. Archief Ambachtsheer inv. nr. 18, G.A.VI.